

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۸، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۴، صفحات ۱۱۱-۱۳۱

عوامل بازدارنده توسعه کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم در نواحی روستایی شهرستان صومعه سرا

محمدرضا محبوبی و افروز امدادی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۹/۴

چکیده

تحقیق حاضر با هدف شناسایی عوامل بازدارنده کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم شهرستان صومعه سرا انجام شد. تحقیق توصیفی و از نوع پیمایشی و جامعه آماری کلیه پرورش دهندگان کرم ابریشم در روستاهای بخش مرکزی این شهرستان به تعداد ۹۴ نفر بود که ۷۸ نفر از آنها به شیوه تصادفی به عنوان نمونه تحقیق انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها، از پرسشنامه استفاده شد. روایی پرسشنامه با توجه به نظرات متخصصان تأیید شد. پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای بازدارنده‌های فردی- روان‌شناختی، محیطی-زمینه‌ای و فنی به ترتیب ۰/۶۵، ۰/۸۳ و ۰/۶۷ به دست آمد. یافته‌های پژوهش نشان داد که مهم‌ترین عوامل بازدارنده پرورش کرم ابریشم عبارت‌اند از نوسان زیاد قیمت جعبه تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان‌داری در بازار، رقابت ناسالم در بین نوغان‌داران، و عدم اعتماد نوغان‌داران به توانایی‌ها و توانمندی‌های خود؛ همچنین، از نظر پاسخ‌گویان، اهمیت بازدارنده‌های محیطی-زمینه‌ای در کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر بود.

* به ترتیب، نویسنده مسئول و دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان (mahboobi@gau.ac.ir)؛ و دانش‌آموخته کارشناسی ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

کلیدواژه‌ها: کرم ابریشم، مهارت‌های کارآفرینانه، بازدارنده فنی، گیلان (استان).

مقدمه

پرورش کرم ابریشم یا نوغان‌داری، در قالب یکی از کسب‌وکارهای کشاورزی، حرفه‌ای است دیرپا با قدمت ۲۶۵۰ سال قبل از میلاد مسیح که همگام با بسیاری از ملل دنیا در کشور ایران نیز انجام می‌شده است (صیداوی، ۱۳۸۲: ۶۳). اهمیت صنعت ابریشم و نوغان‌داری در تأمین مواد اولیه مورد نیاز برخی از صنایع و ایجاد ارزش افزوده فراوان و فراهم‌سازی کسب درآمد ارزی در قالب اقتصاد بدون نفت بر کسی پوشیده نیست. این صنعت به‌مثابه یک فعالیت مکمل بخش کشاورزی، دارای توان بالای اشتغال‌زایی در مناطق روستایی بوده و در جلوگیری از مهاجرت روستاییان به مناطق شهری نقشی مهم دارد (معماریان و برادران نصیری، ۱۳۹۱: ۱؛ صیداوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۲)؛ و در عین حال، فعالیتی پایدار از نظر بوم‌شناختی و کارآمد از نظر تجاری است (Raju and Misra, 2013: 1; Roy et al., 2012: 1). در حال حاضر، در دنیا، سالانه بیش از ۱۲۵ هزار تن نخ ابریشم تولید می‌شود (معماریان و برادران نصیری، ۱۳۹۱: ۲) و تولید ابریشم در بیش از چهل کشور رواج دارد (Anitha, 2011: 101). آمارها نشان می‌دهد که حدود ۶۹ درصد تولید ابریشم در جهان مربوط به چین است (معماریان و برادران نصیری، ۱۳۹۱: ۱۸)؛ اما در کشورهای حاشیه دریاهای خزر و سیاه و نواحی آسیای مرکزی، سطح زیر کشت توت بعد از سال ۱۹۹۲ از ۱۱۵ هزار هکتار به هشتاد هزار هکتار و تعداد درختان توت از چهار صد میلیون به دویست میلیون اصله و تعداد جعبه تخم نوغان تولیدی نیز از ۲/۵ میلیون جعبه به هشت صد هزار جعبه و تولید ابریشم خام از حدود پنج هزار تن به ۱۵۰۰ تن کاهش یافته است؛ همچنین، تعداد خانواده‌های شاغل در این صنعت از یک میلیون به پانصد هزار خانواده کاهش یافته است (BACSA, 2014: 3).

بررسی‌ها در ایران نیز نشان می‌دهد که پرورش کرم ابریشم با تهدیدهای متعدد روبه‌رو بوده که باعث به چالش کشیده شدن آن در سال‌های متمادی شده است

(سازمان جهاد کشاورزی مازندران، ۱۳۹۲: ۷). بر اساس آمارهای موجود، میزان تولید پنبه تر ابریشم از حدود ۵۵۰۰ تن در دهه ۱۳۷۰ به حدود ۵۳۵ تن در سال ۱۳۸۹ و میزان تولید نخ ابریشمی نیز از حدود ۸۵۰ تن به حدود ۸۵ تن رسیده است. تا پایان دهه ۱۳۷۰، سهم ایران در تولید ابریشم ۱/۲ درصد بوده که در سال‌های اخیر، به کمتر از ۰/۱ درصد رسیده است. همچنین، وسعت توتستان‌های کشور از ۱۳/۸ هزار هکتار در سال ۱۳۸۰ به ده هزار هکتار در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است. تعداد افراد نوغان‌دار کشور از ۶۵۹۷۰ نفر در سال ۱۳۸۰ به ۱۲۵۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته که اگر وضع به همین منوال ادامه یابد، به‌طور قطع، فرصت‌های اشتغال بیشتری از دست خواهد رفت. در همین سال‌ها، واردات پنبه خشک و نخ ابریشم به کشور با نوسان همراه بوده ولی در کل، افزایش داشته است. تأثیر کاهش میزان تولید ابریشم و به تبع آن، کاهش اشتغال را در بافت فرش ابریشم می‌توان دید، به‌گونه‌ای که در دو دهه اخیر، تولید فرش ابریشمی در کشور از ۲۳۰ هزار متر مربع در سال ۱۳۷۳ به ۸۵ هزار متر مربع در سال ۱۳۸۹ کاهش یافته است. از میزان پرورش کرم ابریشم و تولید پنبه در استان گیلان نیز در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ به میزان حدود ۸۶ درصد کاسته شده است. در شرایط حاضر، میزان تولید تخم نوغان در استان گیلان، ۲۴ هزار جعبه در سال است. وسعت توتستان‌های گیلان نیز طی دهه گذشته، ۲۸ درصد کاهش داشته و از ۹ هزار هکتار به ۶/۵ هزار هکتار رسیده است (معماریان و برادران نصیری، ۱۳۹۱: ۳).

بر اساس تجارب توسعه کشورها و مطالعات نهادهای بین‌المللی مانند بانک جهانی، محیط کسب‌وکار بر توسعه کارآفرینی تأثیر مستقیم دارد. محیط نامساعد کسب‌وکار، شرکت‌های کوچک و متوسط و کارآفرینان را در مقایسه با شرکت‌های بزرگ در معرض مشکلات بیشتر قرار می‌دهد. بر این اساس، اخیراً توجه به محیط کسب‌وکار به‌مثابه یکی از پیش‌نیازهای توسعه کارآفرینی مطرح شده است (احمدپور داریانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۵). محیط کسب‌وکار نامناسب هزینه عملکرد بنگاه‌های اقتصادی را افزایش می‌دهد و باعث از بین رفتن انگیزه سرمایه‌گذاری و نیز عقب ماندن تولیدکنندگان کشور از رقبای جهانی می‌شود. بهبود محیط کسب‌وکار و رابطه آن با

توسعه اقتصادی از اوایل دهه ۱۹۸۰ و در پی مطالعات هرناندو دسوتو، اقتصاددان پرویی، مورد توجه قرار گرفت. دسوتو در تحقیقات خود، به همراه یک گروه تحقیقاتی (شامل بیش از صد کارشناس حقوق، مدیریت و اقتصاد)، دریافت که موانع سخت و دیوانسالاری اداری در کشورهای مختلف باعث تبدیل شدن بخش خصوصی به بخش زیرزمینی، غیررسمی و غیرمولد شده و توسعه اقتصادی در کشورها را با مشکل مواجه کرده است (سیف، ۱۳۹۰: ۶۰). در کشورهای مختلف، به منظور توسعه اقتصادی و ارتقای بخش خصوصی (از جمله شرکت‌های کوچک، متوسط و کارآفرین)، از دو رویکرد کلی استفاده می‌شود: یکی، خصوصی‌سازی و دیگری، رفع موانع پیش روی بخش خصوصی یا بهبود محیط (فضای) کسب‌وکار. امروزه، با توجه به دیدگاه‌های دسوتو و تجارب کشورها، برخی نهادهای بین‌المللی (مانند بانک جهانی) و محققان بر این باورند که رفع موانع بخش خصوصی یا همان بهبود محیط کسب‌وکار باید جایگزین خصوصی‌سازی شود.

بررسی بانک جهانی از داده‌های ۹۶ کشور نشان می‌دهد که بین کارآفرینی و پیش‌نیازهای محیط قانونی و سهولت دسترسی به منابع مالی رابطه وجود دارد. به دیگر سخن، محیط کسب‌وکار بر نرخ کارآفرینی تأثیر مستقیم دارد. با توجه به نتایج بررسی بانک جهانی، شاید بتوان گفت محیط کسب‌وکار را می‌توان پیش‌نیاز توسعه کارآفرینی دانست (احمدپور داریانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۷).

نگاهی به مطالعات انجام‌شده گویای فضای نامساعد کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم در ایران است؛ از آن جمله، بر مبنای گزارش معاونت بهبود تولیدات دامی سازمان جهاد کشاورزی مازندران (۱۳۹۲: ۷)، تهدیدهای پرورش کرم ابریشم در ایران شامل محدودیت منابع آب و خاک، افزایش هزینه‌های کارگری، مقرون به‌صرفه بودن فعالیت‌های رقیب، مهاجرت روستاییان، کاهش مرغوبیت فرش‌های ابریشمی، پایین بودن قیمت جهانی پيله و ابریشم، کمبود یا نبود دانش فنی بهره‌برداران، کمبود یا نبود صنایع تبدیلی لازم برای تبدیل محصولات به موادی با ارزش افزوده بیشتر، نقدینگی ناکافی نزد تولیدکنندگان، قاچاق پيله و ابریشم، عدم توجه به تولید محصولات جانبی،

انحصار واردات ابریشم، عدم رغبت کشاورزان برای تولید به دلیل درآمد کم و عدم اطمینان به آینده بازار، بروز بیماری در نوغان‌داری‌ها، ضعف در تحقیقات کرم ابریشم، رقابت سایر الیاف با ابریشم و عدم حمایت از تولیدکنندگان است. اشرفی و همکاران (۱۳۸۸: ۱۵) مشکلات اصلی صنعت نوغان‌داری ایران را قیمت بالای تمام‌شده پیله و نخ و تخم نوغان نسبت به سایر کشورها، پایین بودن کیفیت پیله‌های تولیدی، بهره‌وری پایین توتستان، عدم امنیت شغلی نوغان‌داران، عدم وجود خدمات آموزشی و ترویجی، عدم ثبات بازار فرش دستباف ایران در بازارهای جهانی، نبود تنوع در محصولات ابریشمی و استفاده تولیدکنندگان فرش از نخ خارجی دانسته‌اند. معماریان و برادران نصیری (۱۳۹۱: ۲۴) مشکلات این صنعت را وجود واسطه‌ها و دلال‌های پیله، قاچاق فرآورده‌های ابریشمی، پیله و نخ، ضعف نظام کنترل استاندارد در خصوص واردات و تولیدات محصولات ابریشمی، واردات انواع نخ بدون رعایت نظام استاندارد، عدم آشنایی با مسائل زیربنایی فعالیت نوغان‌داری در سطح مدیران ارشد وزارتخانه‌ها، عدم ثبات در نظام مدیریت کلان بخش دولتی و به‌ویژه شرکت سهامی پرورش کرم ابریشم ایران و عدم تخصیص اعتبار کافی و به‌موقع برای خرید تضمینی پیله تر دانسته‌اند.

دودامانی و همکاران (Dodamani et al., 1997: 1128)، طی مطالعه‌ای در هند، دریافته‌اند که مهم‌ترین مشکلات کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم شیوع آفات و بیماری‌ها در توتستان، کمبود آب آبیاری توتستان، گرمای بالای فضای پرورش در فصل تابستان، فقدان فضای مستقل پرورش، کمبود وسایل و تجهیزات پرورش و عدم دسترسی به تخم‌های سالم و عاری از بیماری است. همچنین، مطالعه آنیتا و کانیموژی (Anitha and Kanimozhi, 2013: 114) نشان داد که پرورش‌دهندگان کرم ابریشم با مشکلات مالی، شغلی، طبیعی، فنی، اداری، سیاسی، فقدان تحقیق و نوآوری، فقدان تولید باکیفیت، حجم کار زیاد و نیز با مشکلات جسمی مواجه‌اند. آپادیای و بارمان (Upadhyay and Barman, 2013: 369) مهم‌ترین مشکلات پرورش کرم ابریشم را شامل فقدان آموزش‌های مهارتی، نبود سازمان‌ها و تشکیلات راهنما، فقدان مهارت‌های کارآفرینانه، فقدان تجربه مدیریت کسب و کار، فقدان اعتماد به نفس، فقدان منزلت

مناسب، فقدان حمایت از سوی سایر افراد جامعه و خانواده، عدم دسترسی به مواد خام و زمین، مشکلات مالی، هزینه بالای حمل محصول به بازار، فقدان دانش در مورد بازار و رقابت در آن، فقدان زیرساخت‌های کالبدی کسب‌وکار، کمبود اعتبارات، نرخ بالای بهره وام بانکی و تولید به شیوه سنتی دانسته‌اند. آیتا (Anitha, 2011: 100) نوسان قیمت، فقدان بازار مناسب، فاصله طولانی تا بازار، فقدان تسهیلات حمل‌ونقل و انبار، فقدان اطلاعات در مورد بازار محصول و ضعف بنیه مالی و نیز ساویتری و همکاران (Savitheri et al., 2013: 73) قدیمی بودن صنایع تولیدی و جهانی شدن اقتصاد را مهم‌ترین مشکلات پرورش کرم ابریشم ذکر کرده‌اند. محققان دیگر چون شوکلا (Shukla, 2010: 479)، سینگ و همکاران (Singh et al., 1998: 344)، پاتیل و همکاران (Patil et al., 2009: 2)، گیتا (Geetha, 2011: 160)، مالاتش و همکاران (Malathesh et al., 2009: 773)، جادا و کارجول (Jadhav and Karjule, 2007: 622)، ونکاتاجالام و سوباردی (Venkatachalam and Subba Reddy, 2013: 109)، پاندا (Panda, 1990: 5)، تودمال و همکاران (Todmal et al., 2013: 112)، گوش و همکاران (Ghoosh et al., 2009: 519)، کاپور و همکاران (Kapoor et al., 2008: 26) و رایچوداری (Raychoudhary, 1992: 18) در مطالعات خود وجود مشکلات گوناگون در این صنعت را گزارش کرده‌اند که از آن میان، می‌توان به فقدان وارته‌های مناسب توت، فقدان اراضی آبی، دوری توتستان از محل پرورش کرم، فقدان یا عدم دسترسی به موقیع به تسهیلات و تجهیزات آبیاری توتستان‌ها، هزینه بالای کودهای شیمیایی و کنترل آفات و بیماری‌های توتستان، عدم وجود زیرساخت‌های بازار، فقدان آگاهی تولیدکنندگان در مورد کودهای زیستی و مواد ضدعفونی‌کننده بستر و اطاق پرورش، مشکلات بازاریابی پبله، نوسان قیمت‌ها، فقدان کارآیی سرمایه، کمبود نیروی کار خانوادگی، بیماری‌های کرم، فقدان نژادهای کرم مقاوم به بیماری، فقدان راهنمایی، نظارت و مشاوره فنی و ترویجی، فقدان مهارت‌های تولیدکنندگان، کمبود فضای پرورش، فقدان مهارت‌های کارآفرینانه تولیدکنندگان، قوانین دست‌وپاگیر در زمینه اخذ اعتبارات بانکی و مشکلات مالی اشاره کرد.

نظرا لاسلام و همکاران (Nazrulislam et al., 2010: 29) فناوری تولید قدیمی، مشاوره ضعیف به تولیدکنندگان، کمی تبلیغات، نمایشگاه محدود در زمینه محصول تولیدی، کمبود مواد خام، سرمایه ناکافی و حمایت ناکافی از سوی دولت را از مشکلات فراروی صنعت پرورش کرم ابریشم در بنگلادش دانسته‌اند. مطالعه گائو (Gao, 2011: 216) در چین نشان داد که مهم‌ترین چالش‌های فراروی صنعت نوغان‌داری انحصار تولید، کارایی پایین اقتصادی، شیوه‌های مدیریت ناکارآمد، عدم استفاده چندگانه از ابریشم تولیدی با هدف افزایش ارزش افزوده آن، فقدان سازوکار مناسب سرمایه‌گذاری، عدم تثبیت سازوکار کاهش و جلوگیری از خطر، کمبود نیروی کار و بهره‌وری اندک توتستان‌هاست. علیزانون و فؤاد (Alizanon and Fouad, 2011: 2) در مطالعه مشکلات کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم در مصر دریافتند که این مشکلات مواردی چون سطح پایین دانش و مهارت تولیدکنندگان، مشکلات بازاریابی و فروش پيله، انحصاری بودن قیمت‌گذاری محصول، کمبود درختان توت و ضعف فعالیت اتحادیه‌های مرتبط را دربرمی‌گیرند. ایچیم (Ichim, 2013: 2) مشکلات صنعت پرورش ابریشم در رومانی را عدم ثبات اقتصادی در دوره انتقال به اقتصاد بازار، قیمت پایین خرید پيله و واردات پيله ارزان دانسته است. بردو و پیرا (Berdu and Pereira, 2013: 15)، طی مطالعه‌ای در مورد موانع تولید ابریشم در کشورهای منطقه آمریکای لاتین (آرژانتین، بولیوی، شیلی، کلمبیا، کوبا، اکوادور، مکزیک، پاراگوئه، پرو و ونزوئلا)، دریافتند که مانع اصلی نیاز به سرمایه‌گذاری بالا در حلقه تولید ابریشم است.

اتحادیه ابریشم آسیای مرکزی، دریای خزر و سیاه^(۱) (BACSA, 2014: 2)، در گزارشی با بررسی وضعیت تولید ابریشم در کشورهای آسیای مرکزی، دریای خزر و سیاه، برخی از دلایل کاهش تولید ابریشم خام و پيله در کشورهای این منطقه را ظهور الیاف مصنوعی و توزیع وسیع آن در بازار بین‌المللی، عدم ثبات قیمت پيله و ابریشم، شهرنشینی و گسترش صنعتی شدن، جایگزینی توتستان‌ها با محصولات صنعتی دارای درآمد بیشتر، از دست دادن بازارهای سنتی ابریشم، مشکلات صادرات فرش از سوی کشورهای تولیدکننده، قاچاق ابریشم با قیمت بسیار ارزان، کیفیت پایین ابریشم خام و

پيله توليدی، فناوری قدیمی پرورش کرم ابریشم، تغییرات سریع ساختار اقتصادی نظام بازار آزاد و عدم پاسخ‌گویی نظام آموزش کشاورزان به شرایط جدید اقتصادی، روش‌های سنتی تولید، ضایعات بالای تولید، و تولید فرش با کیفیت پایین می‌داند. انجمن همکاری بین‌المللی کشاورزی و جنگل ژاپن^(۲) (JAICAF, 2007: 11) چالش‌های توسعه پرورش کرم ابریشم در کشورهای کنیا، اوگاندا و اتیوپی را پرورش در مقیاس کوچک مزرعه‌ای، کیفیت پایین پيله و نخ تولیدی، سطح پایین دانش و اطلاعات فنی تولیدکنندگان، تقاضای پایین مصرف در بازارهای داخلی، تولید بدون در نظر گرفتن نیازهای مصرف‌کنندگان هدف، شرایط نامناسب آب‌وهوایی، کمبود آب و فقدان انگیزه کافی در تولیدکنندگان ذکر کرده است.

با توجه به آنچه گفته شد، صنعت پرورش کرم ابریشم در ایران و استان گیلان با موانع گوناگون برای رشد و توسعه روبه‌روست که نیاز به بررسی و واکاوی آنها احساس می‌شود. ناگفته پیداست که بررسی بازدارنده‌های توسعه این صنعت در استان گیلان به‌عنوان قطب بزرگ تولید ابریشم کشور با تولید هشتاد درصد تولید پيله تر و شهرستان صومعه‌سرا به‌عنوان قطب تولید ابریشم در استان گیلان می‌تواند از نظر شناخت کافی و درک صحیح از مشکلات موجود و انتخاب شیوه‌ها و راهکارهای مناسب برای کاهش یا رفع آنها حائز اهمیت باشد. از این‌رو، هدف کلی تحقیق حاضر بررسی عوامل بازدارنده کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم در نواحی روستایی شهرستان صومعه‌سرا در استان گیلان بوده است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر جمع‌آوری اطلاعات، پیمایشی و با هدف شناسایی بازدارنده‌های کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم در استان گیلان و شهرستان صومعه‌سرا و در سال ۱۳۹۳ انجام شد. ابزار تحقیق عبارت بود از پرسشنامه‌ای شامل سؤالاتی در زمینه ویژگی‌های فردی و اقتصادی نوغان‌داران و پنجاه گویه مربوط به عوامل بازدارنده کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم در زمینه‌های فردی - روان‌شناختی

(یازده گویه)، محیطی - زمینه‌ای (سی گویه)، و فنی (نه گویه) که سنجش آنها بر مبنای طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای (شامل خیلی زیاد، زیاد، بی‌نظر، کم و خیلی کم) صورت گرفت. روایی پرسشنامه از سوی متخصصان ترویج تأیید شد و نسبت به تعیین پایایی پرسشنامه نیز از طریق تکمیل آن در نمونه‌ای خارج از منطقه جغرافیایی تحقیق اقدام شد که در نتیجه، مقدار آلفای کرونباخ برای بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی ۰/۶۵، بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای ۰/۸۳ و بازدارنده‌های فنی ۰/۶۷ به دست آمد. جامعه آماری تحقیق کلیه پرورش‌دهندگان کرم ابریشم در روستاهای جاده‌کنار، نوکاشت، طاهرگوراب، پاتاوان، پشتر، مناره‌بازار، آسیابسر و چمن از بخش مرکزی شهرستان صومعه‌سرا به تعداد ۹۴ نفر بودند که با استفاده از جدول کرجسی و مورگان (Krejcie and Morgan, 1970: 609) تعداد ۷۸ نفر از آنها به شیوه تصادفی طبقه‌ای با انتساب انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آمار توصیفی (میانگین، واریانس، انحراف معیار، فراوانی و درصد) و روش‌های آمار استنباطی (مقایسه میانگین «من‌ویتی» و آزمون «فریدمن») انجام شد.

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی و اقتصادی پاسخ‌گویان

بر اساس نتایج تحقیق، میانگین تجربه کار پرورش کرم ابریشم در بین اکثر پاسخ‌گویان ۱۰/۵ سال و میانگین سن آنها ۴۴ سال بوده که حاکی از میانسال بودن آنهاست. همچنین، نتایج نشان داد که میانگین مساحت فضای کار پاسخ‌گویان حدود ۶۷ متر مربع (بدون احتساب مساحت توتستان‌ها) بوده که حاکی از اشتغال به کار آنها در سطحی محدود است؛ میانگین تولید پيله تر پاسخ‌گویان حدود دوازده کیلوگرم بوده که نشان‌دهنده پایین بودن میزان تولید در مقایسه با میانگین کشوری (۲۵ کیلوگرم) است؛ اکثر پاسخ‌گویان (۳۲ نفر) دارای سطح تحصیلات ابتدایی، راهنمایی و متوسطه بودند؛ اکثر پاسخ‌گویان کشاورز بودند و پرورش کرم ابریشم شغل اصلی آنها نبوده است؛ اکثر آنها در فضای تحت مالکیت خود به پرورش کرم اشتغال داشتند و محل تولد اکثر

پاسخ گویان روستا بود؛ و مهم ترین مشوق آنها برای پرورش کرم ابریشم، علاقه شخصی و سپس، توصیه خانواده بوده است.

جدول ۱- توصیف برخی ویژگی های فردی و اقتصادی پاسخ گویان

ویژگی های فردی و اقتصادی	فراوانی	درصد فراوانی	میانگین	انحراف معیار
تجربه پرورش کرم ابریشم (سال)				
۱-۵	۱۹	۲۴/۴		
۶-۱۰	۳۳	۴۲/۳	۱۰/۵۲	۶/۶۲
بیشتر از ۱۰	۲۶	۳۳/۳		
سن (سال)				
۲۵-۵۰	۵۴	۶۹/۲	۴۴/۲۴	۱۱/۷۴
بیشتر از ۵۰	۲۴	۳۰/۸		
مساحت فضای پرورش (متر مربع)				
۱-۳۰	۳۴	۴۳/۶	۶۶/۵۸	۶۱/۳۸
بیشتر از ۳۰	۴۴	۵۶/۴		
تولید پیله تر (کیلوگرم)				
۳-۱۲	۵۴	۶۹/۲۳	۱۱/۸۷	۶/۵۹
بیشتر از ۱۲	۲۴	۳۰/۷۷		
سواد				
بی سواد	۲۴	۳۰/۸		
ابتدایی، راهنمایی و متوسطه	۳۲	۴۱	ابتدایی، راهنمایی و متوسطه	
دیپلم و بالاتر	۲۲	۲۸/۲		

مأخذ: یافته های پژوهش

موانع پرورش کرم ابریشم

بر اساس نتایج جدول ۲، اکثر پاسخ گویان مهم ترین موانع محیطی - زمینه ای پرورش کرم ابریشم را نوسان زیاد قیمت جعبه تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان داری در

بازار، رقابت ناسالم بین نوغان داران و عدم حمایت کافی نوغان داران از سوی سایر اعضای خانواده دانسته‌اند. نوسان زیاد قیمت جعبه تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان داری در بازار می‌تواند فشار زیادی را بر تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان وارد سازد. دلایل این نوسان قیمت را می‌توان به عدم تعیین نرخ مناسب برای تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان داری و تنظیم بازار آن، عدم توجه به توان تولید داخلی تخم، پيله، ابریشم، نهاده‌ها و تجهیزات پرورشی و فقدان سیاست مناسب واردات و صادرات تخم، پيله و ابریشم نسبت داد. رقابت ناسالم در بین تولیدکنندگان را می‌توان ناشی از نگاه منفعت طلبانه شخصی به تولید و خلاء تشکلهای تولیدی دانست که در بسیاری موارد، باعث فراموشی موضوع کیفیت محصول و ارزش افزوده آن می‌شود. عدم حمایت کافی نوغان داران از سوی سایر اعضای خانواده را می‌توان به عدم گرایش فرزندان و به‌ویژه جوانان خانواده به فعالیت در زمینه پرورش کرم ابریشم نسبت داد که به دلایلی چون سختی کار پرورش و مشکلات آن مربوط می‌شود و این عدم مشارکت می‌تواند زنگ خطری برای آینده تولید این محصول باشد.

اکثر پاسخ‌گویان مهم‌ترین موانع فردی- روان‌شناختی پرورش کرم ابریشم را عدم اعتماد نوغان داران به توانایی‌ها و توانمندی‌های خود، عدم وجود روحیه میل به پیشرفت و موفقیت در آنها و نبود ابتکار و خلاقیت دانسته‌اند. در این مورد، می‌توان گفت که به‌رغم ارائه آموزش‌های فنی به تولیدکنندگان و تولید آنها بر اساس روش‌های نوین و برخورداری آنها از مهارت‌های کارآفرینانه در فرآیند تولید (مثل مدیریت، حسابداری و بازاریابی)، ویژگی‌های کارآفرینی در تولیدکنندگان شکل نگرفته است که علت آن را می‌توان به عدم تأکید مناسب بر آموزش این ویژگی‌ها و تقویت آن در تولیدکنندگان نسبت داد. استفاده از انواع سموم شیمیایی در مزارع و باغ‌ها و آلودگی درختان توت به سموم شیمیایی، خشک شدن درختان توت به علت خشکسالی‌های متوالی و عدم جایگزینی آن و مشکلات نوغان داران در زمینه انبار و نگهداری محصول تا انتقال به بازار مهم‌ترین موانع فنی پرورش کرم ابریشم از نظر تولیدکنندگان بوده است. این نتیجه را می‌توان به مواردی چون خلاء آموزش‌های لازم در زمینه اصول فنی

سمپاشی توستان‌ها مبتنی بر درک جنبه‌های تولید پایدار، عدم توجه کافی به آبیاری توستان‌ها، عدم آشنایی تولیدکنندگان با شیوه‌های نوین آبیاری، تغییر کاربری توستان‌ها و فقدان یا کمبود زیرساخت‌های مناسب انبار و نگهداری محصول نسبت داد.

جدول ۲- موانع پرورش کرم ابریشم

رتبه	انحراف معیار	میانگین*	گویه‌ها	موانع
۱	۱/۳۰	۳/۴۶	نوسان زیاد قیمت جعبه تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان‌داری در بازار	موانع
۲	۱/۲۲	۳/۳۳	رقابت ناسالم در بین نوغان‌داران	
۳	۱/۲۰	۳/۲۰	عدم حمایت مناسب و عدم کمک کافی نوغان‌داران از سوی سایر اعضای خانواده آنها	
۴	۰/۹۵	۳/۰۶	عدم دسترسی به نهاده‌ها (پیله، برگ توت و ...) و تجهیزات نوغان‌داری	
۵	۱/۲۴	۳/۰۵	وجود واسطه‌ها و دلالتان در بازار نوغان‌داری	
۶	۱/۰۱	۳/۰۲	عدم وجود فرصت‌های کاری برابر برای زنان و مردان علاقه‌مند به کار نوغان‌داری	
۷	۱/۲۳	۲/۹۷	توقعات و انتظارات نامناسب خریداران و صنایع از نوغان‌داران	
۸	۰/۹۳	۲/۹۶	بالا بودن هزینه‌های تولید پیله تر ابریشم	
۹	۱/۲۰	۲/۸۸	وجود تبعیض و فرهنگ رابطه‌بازی در توزیع نهاده‌ها و اعتبارات بین نوغان‌داران	
۱۰	۱/۰۹	۲/۸۳	کمبود کارگر و نیروی کار ماهر در زمینه نوغان‌داری در منطقه	
۱۱	۰/۸۲	۲/۷۶	کمبود یا عدم توزیع کود شیمیایی و نهال رایگان بین نوغان‌داران	
۱۲	۱/۱۱	۲/۷۱	عدم در اختیار داشتن جایگاه و مکان مناسب برای پرورش کرم	
۱۳	۱/۰۶	۲/۶۹	عدم دسترسی یا دسترسی کم نوغان‌داران به نهال توت اصلاح‌شده به قیمت ارزان	
۱۴	۰/۹۷	۲/۴۲	عدم سرکشی کافی و مراجعه کارشناسان برای بررسی مشکلات یا راهنمایی نوغان‌داران	
۱۵	۰/۸۵	۲/۲۸	ورود پیله خشک و نخ ابریشم قاچاق به کشور	
۱۶	۰/۸۴	۲/۱۵	نبود یک متولی برای صنعت نوغان‌داری و سردرگمی نوغان‌دار	
۱۷	۰/۸۷	۲/۱۰	عدم اطلاع نوغان‌داران در زمینه وضعیت بازار صنعت نوغان‌داری	
۱۸	۰/۹۲	۲/۰۸	عدم وجود تحقیقات مورد نیاز نوغان‌داران در سطح دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی	
۱۹	۱/۰۲	۲/۰۷	عدم حمایت مناسب دولت	
۲۰	۱/۰۱	۲/۰۶	وجود بخشنامه‌ها، قوانین و تصمیمات ضعیف و غیرکارشناسی در ارتباط با کار نوغان‌داری	
۲۱	۰/۸۵	۲/۰۴	عدم توجه کافی به تقویت صنایع دستی ابریشمی در داخل کشور	
۲۲	۰/۷۱	۲/۰۳	عدم وجود یا ضعف تشکل‌ها و اتحادیه‌های موجود نوغان‌داران در منطقه	
۲۳	۰/۸۰	۱/۹۲	ثابت نبودن برنامه‌ها و سیاست‌های دولت در زمینه تولید نوغان در کشور	
۲۴	۱/۰۷	۱/۸۵	شرایط نامطلوب تسهیلات بانکی اعطایی به نوغان‌داران (بهره بالا، اقساط بالا و ...)	

رتبه	انحراف معیار	میانگین*	گویه‌ها	موانع
۲۵	۰/۷۷	۱/۸۳	عدم هماهنگی مناسب بین ادارات و سازمان‌های ذی‌ربط در زمینه نوغان‌داری	
۲۶	۰/۸۱	۱/۷۸	کمبود یا از بین رفتن کارگاه‌های کوچک سنتی تبدیل پيله به ابریشم خام در منطقه	
۲۷	۰/۹۷	۱/۷۳	عدم برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها برای معرفی صنعت نوغان‌داری به مردم	
۲۸	۰/۹۶	۱/۷۱	ناکافی بودن برنامه‌های آموزشی و ترویجی در مورد مباحث جدید تولید برای نوغان‌داران	
۲۹	۰/۷۳	۱/۷۰	کمبود نقدینگی و نداشتن سرمایه کافی نوغان‌داران (سرمایه اولیه شخصی یا سهم آورده)	
۳۰	۰/۶۳	۱/۵۲	مقررات دست‌وپاگیر مربوط به اخذ تسهیلات بانکی توسط نوغان‌دار	
۱	۱/۰۹	۳/۲۹	عدم اعتماد نوغان‌داران به توانایی‌ها و توانمندی‌های خود	
۲	۰/۹۷	۳/۰۷	عدم وجود روحیه میل به پیشرفت و موفقیت در خود نوغان‌داران	
۳	۰/۹۵	۲/۶۸	نبود ابتکار و خلاقیت در بین نوغان‌داران	
۴	۰/۸۲	۲/۶۱	بی‌سوادی غالب نوغان‌داران	
۵	۰/۸۷	۲/۵۲	پیر و مسن بودن غالب نوغان‌داران و عدم توانایی کافی آنها برای تولید	موانع فردی نوغان‌داران
۶	۰/۸۸	۲/۳۷	عدم تمایل جوانان برای ورود به صنعت نوغان‌داری	
۷	۰/۹۰	۲/۳۳	نگرش منفی مردم و جامعه به کار نوغان‌داری	
۸	۱/۰۲	۲/۳۰	اتکای بیش از حد نوغان‌داران به دولت	
۹	۰/۸۶	۲/۱۷	خطرگریزی نوغان‌داران و عدم تمایل آنها به خطر کردن و ترس آنها از شکست	
۱۰	۰/۷۶	۲/۱۶	تولید به شیوه سنتی و عدم استفاده تولیدکنندگان از روش‌های جدید نوغان‌داری	
۱۱	۱/۰۵	۲/۰۵	عدم وجود مهارت‌های کارآفرینانه در نوغان‌داران	
۱	۱/۱۵	۳/۰۳	استفاده از انواع سموم شیمیایی در مزارع و باغ‌ها و آلودگی درختان توت خشک شدن درختان توت به علت خشکسالی‌های متوالی و عدم جایگزینی آن	
۲	۰/۹۳	۲/۹۸	مشکلات نوغان‌داران در زمینه انبار و نگهداری محصول تا انتقال به بازار	
۳	۱/۰۸	۲/۵۷	عمر بالای درختان توت در منطقه و عدم جایگزینی آن با نهال‌های جدید	موانع ساختاری نوغان‌داری
۴	۰/۹۷	۲/۲۹	قطع درختان توت در منطقه و تبدیل توتستان به نقاط مسکونی یا تولید محصولات دیگر	
۵	۰/۸۴	۲/۲۱	کیفیت پایین تخم نوغان تحویلی و مورد استفاده نوغان‌داران	
۶	۰/۸۴	۲/۲۰	نوسان زیاد دمای هوا و مناسب بودن شرایط محیطی برای شیوع بیماری‌ها و آفات	
۷	۰/۹۳	۲/۰۹	کمبود یا مستهلک بودن صنایع ریسندگی، فرآوری و تبدیلی مصرف‌کننده نخ ابریشم	
۸	۰/۸۷	۱/۷۵	فصلی بودن و عدم دائمی بودن شغل نوغان‌داری	
۹	۰/۷۰	۱/۶۹		

* دامنه میانگین: یک تا پنج

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مقایسه موانع کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم بر حسب متغیرهای مختلف

برای بررسی معنی دار بودن تفاوت موجود بین طبقات و گروه‌های مختلف پاسخ‌گویان در زمینه بازدارنده‌های پرورش کرم ابریشم، بر حسب سطح تحصیلات، سابقه اشتغال و مساحت فضای تولیدی، از آزمون من‌ویتنی استفاده شد. بر اساس نتایج این آزمون، بین دیدگاه‌های دو گروه پاسخ‌گویان بر حسب سابقه اشتغال پرورش کرم ابریشم در مورد بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای، تفاوت معنی‌داری با اطمینان ۹۵ درصد وجود دارد. با مقایسه مقادیر میانگین می‌توان گفت که پاسخ‌گویان با سابقه اشتغال یک تا ده سال اهمیت این بازدارنده‌ها را در کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر دانسته‌اند. بین دیدگاه‌های دو گروه پاسخ‌گویان بر حسب سطح تحصیلات، تفاوت معنی‌داری با اطمینان ۹۹ درصد در مورد بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی و محیطی - زمینه‌ای و با اطمینان ۹۵ درصد در مورد بازدارنده‌های فنی پرورش کرم ابریشم وجود دارد. با مقایسه مقادیر میانگین، می‌توان گفت که پاسخ‌گویان با سواد اهمیت بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی، محیطی - زمینه‌ای و فنی را در کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر دانسته‌اند. همچنین، تفاوت معنی‌داری با اطمینان ۹۵ درصد بین دیدگاه‌های دو گروه پاسخ‌گویان بر حسب مساحت فضای تولیدی در مورد بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی وجود دارد. با مقایسه مقادیر میانگین، می‌توان گفت که پاسخ‌گویان با مساحت فضای تولیدی بین یک تا سی مترمربع اهمیت این بازدارنده‌ها را در کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر دانسته‌اند (جدول ۳).

نتایج آزمون فریدمن نشان‌دهنده وجود تفاوت معنی‌دار بین نظرات پاسخ‌گویان در مورد عوامل بازدارنده فردی - روان‌شناختی، محیطی - زمینه‌ای و فنی بوده است. با توجه به مقادیر میانگین، می‌توان گفت که پاسخ‌گویان اهمیت بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای را در کسب و کارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر دانسته‌اند (جدول ۴).

جدول ۳- نتایج مقایسه میانگین‌های دو گروه از نظر متغیر وابسته «موانع پرورش کرم ابریشم»

متغیر گروه‌بندی	متغیر وابسته	تعداد	میانگین	مقدار آزمون	سطح معنی‌داری
تجربه کار (سال)	بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی	۵۲	۴۲/۳۲	۵۲۹/۵	۰/۱۱۹
		۲۶	۳۳/۸۷		
		۱-۱۰	بیشتر از ۱۰		
تجربه کار (سال)	بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای	۵۲	۴۳/۴۵	۴۷۰/۵*	۰/۰۲۹
		۲۶	۳۱/۶۰		
		۱-۱۰	بیشتر از ۱۰		
تجربه کار (سال)	بازدارنده‌های فنی	۵۲	۳۹/۸۰	۶۶۰/۵	۰/۸۶۹
		۲۶	۳۸/۹۰		
		۱-۱۰	بیشتر از ۱۰		
سطح تحصیلات	بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی	۲۴	۲۹/۳۸	۴۰۵/۵**	۰/۰۰۸
		۵۴	۴۴		
		بی‌سواد باسواد			
سطح تحصیلات	بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای	۲۴	۲۸/۹۲	۳۹۴/۵**	۰/۰۰۶
		۵۴	۴۴/۲		
		بی‌سواد باسواد			
سطح تحصیلات	بازدارنده‌های فنی	۲۴	۳۰/۶۵	۴۳۵/۵*	۰/۰۲۱
		۵۴	۴۲/۴۴		
		بی‌سواد باسواد			
مساحت فضای پرورش (متر مربع)	بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی	۳۴	۴۶/۱۶	۵۲۱/۵*	۰/۰۲۲
		۴۴	۳۴/۳۵		
		۱-۳۰	بیشتر از ۳۰		
مساحت فضای پرورش (متر مربع)	بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای	۳۴	۴۰/۳۱	۷۲۰/۵	۰/۷۸۲
		۴۴	۳۸/۸۸		
		۱-۳۰	بیشتر از ۳۰		
مساحت فضای پرورش (متر مربع)	بازدارنده‌های فنی	۳۴	۳۷/۹۴	۶۹۵/۵	۰/۵۹۳
		۴۴	۴۰/۷۰		
		۱-۳۰	بیشتر از ۳۰		

** معنی‌داری در سطح یک درصد * معنی‌داری در سطح پنج درصد

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۴- نتایج آزمون فریدمن

بازدارنده‌ها	میانگین رتبه‌ای	آماره آزمون	سطح معنی‌داری
فردی - روان‌شناختی	۱/۹۶	۱۵۰/۲۳۱**	۰/۰۰۱
محیطی - زمینه‌ای	۳/۰۱		
فنی	۱/۰۴		

** معنی‌داری در سطح یک درصد

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

فعالیت کسب‌وکارهای کشاورزی در قالب نمونه‌ای از بنگاه‌های کشاورزی نهاده‌ها و خدماتی بسیار مهم را برای بخش کشاورزی فراهم می‌کند. پرورش کرم ابریشم به‌مثابه یکی از کسب‌وکارهای کشاورزی در ایران با تهدیدهای متعدد روبه‌روست که نیاز به بررسی و واکاوی آنها احساس می‌شود. هدف تحقیق پیمایشی حاضر شناسایی عوامل بازدارنده پرورش کرم ابریشم در استان گیلان و شهرستان صومعه‌سرا بود. نتایج به‌دست آمده نشان داد که فضای در اختیار پرورش‌دهندگان محدود بوده و میانگین این فضا حدود ۶۷ متر مربع است. علاوه بر محدودیت فضای پرورش، در اغلب موارد، این فضا مستقل از محیط زندگی پرورش‌دهندگان نیست که نتیجه آن عدم تفریح تخم‌ها به‌طور همزمان، طولانی شدن مدت‌زمان تفریح، ابتلای کرم‌ها به بیماری و در نتیجه، کاهش تولید است. از این‌رو، ضروری است به‌منظور احداث فضای پرورشی مستقل، تمهیداتی در نظر گرفته شود تا تسهیلات اعتباری در قالب وام‌های کم‌بهره، با اقساط کم و دوره بازپرداخت طولانی به پرورش‌دهندگان اعطا شود. میانگین تولید پيله تر اکثر پاسخ‌گویان حدود دوازده کیلوگرم بوده که نشان‌دهنده پایین بودن میزان تولید در مقایسه با میانگین کشوری (۲۵ کیلوگرم) است. از آنجا که پایین بودن میزان تولید، درآمد اندک تولیدکنندگان و عدم صرفه تولید و رها کردن کسب‌وکار پرورش کرم ابریشم را در پی خواهد داشت، ضرورت دارد که پایین بودن میزان تولید در روستاهای منطقه بررسی شود. همچنین، اکثر پاسخ‌گویان دارای سطح تحصیلات ابتدایی، راهنمایی و متوسطه بودند (۴۱ درصد) که تدارک برنامه‌های ترویجی برای آنها در قالب روش‌های ترویجی از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی، توزیع نشریات ترویجی، نمایش فیلم‌های آموزشی و بازدیدهای ترویجی می‌تواند به افزایش توانمندی آنها کمک کند.

نتایج بررسی حاضر نشان داد که از نظر اکثر پاسخ‌گویان، مهم‌ترین موانع پرورش کرم ابریشم نوسان زیاد قیمت جعبه تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان‌داری در بازار، رقابت ناسالم در بین نوغان‌داران و عدم اعتماد نوغان‌داران به توانایی‌ها و توانمندی‌های خود است. این یافته با یافته‌های آنیتا (Anita, 2011)، آپادای و بارمان

(Upadhyay and Barman, 2013) و اتحادیه ابریشم آسیای مرکزی، دریای خزر و سیاه (BACSA, 2014) مطابقت دارد. برای جلوگیری از نوسان زیاد قیمت جعبه تخم نوغان، ابریشم و وسایل نوغان‌داری در بازار، لازم است دولت با اعمال سیاست‌های مداخله‌ای، ضمن قیمت‌گذاری محصولات مختلف این صنعت، از یک سو، به کنترل قیمت و تنظیم بازار این محصولات اقدام کند و از سوی دیگر، پرداخت یارانه برای نهاده‌های تولید آنها و اختصاص نرخ‌های ارز ترجیحی برای واردات این نهاده‌ها را در دستور کار قرار دهد. موضوع مهم دیگر اعمال سیاست مناسب در زمینه واردات (پيله، نخ ابریشم و محصولات ابریشمی دیگر) و خرید تضمینی پيله تر (با توجه به قیمت واقعی بر مبنای هزینه تولید و در نظر گرفتن نرخ تورم و حاشیه سود مناسب) با هدف مقرون به صرفه بودن تولید است. برای جلوگیری از رقابت ناسالم در بین تولیدکنندگان ابریشم و تصحیح نگاه آنها به تولید از شکل منفعت‌طلبانه شخصی به نگاهی مبتنی بر نفع گروهی و افزایش کیفیت محصول، به نظر می‌رسد کمک دولت به ایجاد، حمایت و هدایت تشکلهای صنفی و تعاونی‌های مربوط می‌تواند اقدامی مفید باشد. برای افزایش اعتماد نوغان‌داران به توانایی‌ها و توانمندی‌های خود، لازم است از طریق طراحی دوره‌های آموزشی و شرکت دادن آنها در فعالیت‌ها و برنامه‌های آموزشی، زمینه پرورش عزت نفس، توسعه آگاهی آنها نسبت به خود و نقاط قوتشان فراهم آید.

از بین تمام عوامل بازدارنده از نظر پاسخ‌گویان، اهمیت بازدارنده‌های محیطی - زمینه‌ای در کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر است. از این رو، توصیه می‌شود تمرکز تلاش‌های مربوط به رفع بازدارنده‌های کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم بیشتر معطوف به عوامل بازدارنده محیطی - زمینه‌ای شود که خارج از کنترل تولیدکننده بوده و بیشتر به دولت، محیط اقتصادی، سازمانی و مانند اینها مربوط است، اگرچه برنامه‌ریزی برای رفع بازدارنده‌های فردی - روان‌شناختی و فنی کسب‌وکارهای پرورش کرم ابریشم را نیز نباید از نظر دور داشت.

یادداشت‌ها

1. The Black Caspian Seas and Central Asia Silk Association (BACSA)
2. Japan Association for International Collaboration of Agriculture and Forestry (JAICAF)

منابع

- احمدپور داریانی، م.؛ داوری، ع.؛ و رمضان‌پور نرگسی، ق. (۱۳۸۸)، «محیط مساعد کسب‌وکار، پیش‌نیاز توسعه کارآفرینی در ایران». *فصلنامه مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، شماره ۶۱، صص ۶۵-۸۹.
- اشرفی، م.؛ مهربانیان، ا.؛ و حبیبی، ن. (۱۳۸۸)، *بررسی تولید و بازار پنبه و ابریشم در ایران و جهان*. تهران: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی.
- سیف، و. (۱۳۹۰)، «فضای کسب‌وکار». *تازه‌های اقتصاد*، سال ۹، شماره ۱۳۲، صص ۵۹-۶۳.
- صیداوی، ع. ر.؛ میرحسینی، ض.؛ غنی‌پور، م.؛ و بیژن‌نیا، ع. ر. (۱۳۸۷)، «مقایسه میزان مقاومت به بیماری گراسری و عملکرد برخی از ترکیبات ژنتیکی کرم ابریشم در ایران». *ژنتیک نوین*، سال ۳، شماره ۲، صص ۲۱-۲۸.
- صیداوی، ع. ر. (۱۳۸۲)، «بررسی ضرورت و نحوه تشکیل تعاونی‌های نوغان‌داری». *تعاون*، شماره ۱۴۴، صص ۶۲-۶۹.
- معاونت بهبود تولیدات دامی سازمان جهاد کشاورزی مازندران (۱۳۹۲)، *سیمای پرورش کرم ابریشم*. ساری: معاونت بهبود تولیدات دامی سازمان جهاد کشاورزی مازندران.
- معماریان، ح. ر. و برادران نصیری، م. (۱۳۹۱)، «بررسی وضعیت تولید ابریشم». *گزارش ۱۲۵۶۵، دفتر مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)*، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- Alizanon, A. H. and Fouad, A. (2011), "Enhancing the production of natural silk in Sharkia agricultural cooperatives, partnership in development research", *Research Briefs No. 49*. Available on: http://www1.aucegypt.edu/src/pdr/Research_Briefs/049_Abdel_Hameed_Zanoun.pdf.
- Anitha, R. and Kanimozhi, V. (2013), "Women entrepreneurs in sericulture: their participation and problems faced". *Asia Pacific Journal of Research*, 1(7): 114-127.
- Anitha, R. (2011), "Indian silk industry in the global scenario". *International Journal of Multidisciplinary Management Studies*, 1(3): 100-110.

- Berdu, J. G. and Pereira, M. F. (2013), "Silk production in Latin American regions, constraints and the way forward". *Sericologia*, 53(1): 15-23.
- BACSA (2014), "The sericulture in BACSA region". Available on: <http://www.Bacsa-silk.org/en/>.
- Dodamani, M. T.; Mundinamani, S. M.; and Hiremath, G. K. (1997), "Problems of sericulture enterprises in Gulbarga District, Karnataka". *Karnataka Journal of Agricultural Science*, 10(4): 1128-1131.
- Gao, Sh. (2011), "On sustainable development of sericulture industry: an empirical study on Pengan County of Sichuan province". *International Journal of Business and Management*, 6(3): 216-220.
- Ghoosh, S.; Pandit, D.; Das, N. K.; and Bagchi. (2009), "Remove from marked records constraints in adoption of sericulture technologies in West Bengal". *Journal of Interacademia*, 13(4): 519-527.
- Geetha, G. S. (2011), "Remove from marked records institutional and social constraints of women in sericulture, a case study in Kamataka". *Indian Journal of Sericulture*, 50(2): 160-165.
- Ichim, M. (2013), "Sericulture status, problems, issues and development strategies in Romania". *6th BACSA International Conference on Building Value Chains in Sericulture*, Padua, Italy.
- JAICAF (2007), *Sericulture in East Africa*. Tokyo, Japan.
- Jadhav, M. S. and Karjule, A. P. (2007), "Constraints faced by farmers in mulberry cultivation and silkworm rearing of Sangil in Maharashtra". *Agricultural Economics Research Review*, Vol. 20: 622-623.
- Kapoor, S.; Asthana, A.; and Shukla, A. (2008), "Potential and prospects of sericulture activities in Uttar Pradesh". *Journal of Agricultural Economics*, 5(4): 26-34.
- Krejcie, R. and Morgan, D. (1970), "Determining sample size for research activities". *Journal of Educational and Psychological Measurement*, Vol. 30: 607-610.

- Malathesh, G. B.; Shivamurthy, M.; Reddy, B. S. L.; and Jyothi, M. S. (2009), "Constraints encountered by farmers in selected farming systems in eastern dry zone of Kamataka, Mysore". *Journal of Agricultural Sciences*, 43(4): 772-778.
- Nazrulislam, Md.; Mili, Sh. A.; and Nazmulhasan, S. M. (2010), "Problems and prospects of silk industry in Bangladesh". *Journal of Economics and Sustainable Development*, 1(1): 29-36.
- Panda, S. K. (1990), "Mulberry sericulture extends a helping hand". *Indian Silk*, 29(7): 5-8.
- Patil, B. R.; Singh, K. K.; Pawar, S. E.; Maarse, L.; and Otte, J. (2009), "Sericulture: an alternative source of income to enhance the livelihoods of small-scale farmers and tribal communities, pro-poor livestock policy [initiative". *Research Report*, 26 p.
- Raju, K. V. and Misra, H. (2013), *Value Chain Management in Sericulture Enterprises*. Institute of Rural Management, Anand, India.
- Raychoudhary, S. (1992), "Improving the mulberry sericulture in the Sikkim hills". *Indian Silk*, 30(9): 18-20.
- Roy, Ch.; Sanchari, R. M.; and Santanu, Gh. (2012), "Sericulture as an employment generating household industry in west Bengal". Munich Personal RePEc Archive (MPRA), Germany. Available on: <http://mpra.ub.uni-Munich.de/43672/>.
- Savitheri, G.; Sujathamma, P.; and Neeraja, P. (2013), "Indian sericulture industry for sustainable rural economy". *International Journal of Economics, Commerce and Research*, 3(2): 73-78.
- Singh, K. A.; Jagadeswar, R.; and Hussain, S. A. (1998), "Constraints in cultivation of mulberry and silkworm rearing, Maharashtra". *Journal of Extension Education*, Vol. 17: 344-348.
- Shukla, R. (2010), "Problems faced by sericulturists of South Rajasthan". *Research Journal of Agricultural Sciences*, 1(4): 479-480.
- Todmal, S. B.; Khalache, P. G.; Gaikwad, J. H.; and Jadhav, R. M. (2013), "Constraints faced by farmers in adoption of sericulture production". *Advance Research Journal of Social Science*, 4(1): 112-114.

- Upadhyay, A. P. and Barman, U. (2013), "Identification of problems and formulation of extension strategies for upliftment of women agripreneurship in sericulture: an exploratory study in Garo Hills of Meghalaya". *Journal of Academia and Industrial Research (JAIR)*, 2(6): 369-373.
- Venkatachalam, Ch. and Subba Reddy, S. V. (2013), "Entrepreneurship development in agriculture, a study reference to sericulture", *Asia-Pacific Journal of Social Sciences*, 5(1): 109-120.